

У «рецептивній» державі публічна адміністрація не розглядає громадян тільки як виборців, платників податків і споживачів, які вибирають для себе ті чи інші служби на основі наданої інформації. У такій державі громадяни не є і клієнтами, на яких можна впливати через канали комунікації. У «рецептивній» державі громадяни розглядаються як активні члени суспільства, які володіють правами і обов'язками, яким відкрита адміністрація, перш за все для того, щоб дати можливість увійти в процес вироблення публічної політики через посилення засобів дій, які перетворюють простих громадян в уповноважених. Можна зробити висновок, що трансформації, які відбуваються, змінюють вигляд бюрократичної держави в напрямку, який сьогодні називають «мережевий уряд» або «e-government».

Висновки та пропозиції. Удосконалення публічного адміністрування є прерогативою держави і покликане служити соціальному добробуту суспільства. Після тривалих трансформацій і перетворень Україна має усвідомлювати свої пріоритети і перспективи розвитку в умовах глобалізації через забезпечення демократичності і ефективності системи влади, всіх її інститутів, створення умов для здійснення верховенства права в інтересах суспільства і кожної конкретної людини. Для цього необхідно: законодавче забезпечення норм Конституції, які стосуються функціонування ключових інститутів державної влади; розширення прав місцевого самоврядування, забезпечення фінансової і ресурсної самодостатності місцевих рад; оптимізація структури і функцій органів державного управління; модернізація інституту державної служби, реформування відносин між центром і регіонами; сприяння доступності публічних послуг для забезпечення повсякденних потреб громадян; забезпечення громадського контролю за функціонуванням сфери державного управління.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Toffler A. and Toffler H. War and Anti-war survival at the dawn of the 21st century. – N. Y., 1994.
2. Ohmae K. The Borderless World: Power and strategy in the Interlinked Economy. – N. Y., 1990.
3. Розенау Дж. Мировая политика в движении. Теория изменений и преобразования // Реферат. ИНИОН. – 1992.
4. Україна – 2015: національна стратегія розвитку / Громадсько-політичне об'єднання "Український форум". – К., 2008. – 78 с.

УДК 339.972

ВПЛИВ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН ЄС: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Стежко Н.В., к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки Кіровоградського національного технічного університету (Україна)

Стежко Н.В. Влияние интеграционных процессов на развитие аграрной политики стран ЕС: опыт для Украины

У статті досліджено механізм формування спільної аграрної політики країнами-членами ЄС. Встановлено, що в країнах ЄС аграрному сектору виділяється значна фінансова допомога, особливо через державне втручання в ринкові відносини шляхом регулювання цін. У країнах ЄС ціни регулюються державою більш ніж на 270 видів продукції сільського господарства. Основна мета цього організаційно-економічного механізму - досягнення фермерськими господарствами достатнього рівня прибутковості. Дослідження свідчить, що в процесі інтеграційного розвитку ЄС, конкурентоспроможність країн істотно зростає. Все це через певний час призведе до утворення більш потужного аграрного простору, націленого на експорт продовольства і добре захищеного імпорту високими імпортними митами і тарифними обмеженнями, не враховуючи численні технічні бар'єри. Об'єднана Європа при реалізації єдиної аграрної політики в будь-якому випадку буде найбільшим експортером продовольства, оскільки як свідчить досвід обмежити зростання сільськогосподарського виробництва надто складно. До того ж експорт продукції відбувається на основі субсидування.

Ключові слова: Європейський союз, економічна інтеграція, спільна аграрна політика, субсидування, спільний аграрний ринок.

Стежко Н.В. Влияние интеграционных процессов на развитие аграрной политики стран ЕС: опыт для Украины

В статье исследован механизм осуществления общей аграрной политики странами - членами ЕС. Определено, что в странах ЕС аграрному сектору выделяется значительная финансовая помощь, особенно через государственное вмешательство в рыночные отношения путем регулирования цен. В странах ЕС цены регулируются государством более чем на 270 видов продукции сельского хозяйства. Основная цель государственного ценового регулирования развитых стран - достижение фермерскими хозяйствами достаточного уровня доходности. Исследование показывает, что в процессе расширения ЕС конкурентоспособность стран существенно возросла. Все это через некоторое время приведет к образованию более мощного аграрного пространства, нацеленного на экспорт продовольствия и хорошо защищенного импорта высокими импортными пошлинами и тарифными ограничениями, не считая многочисленных технических барьеры. Объединенная Европа при реализации единой аграрной политики в любом случае будет крупнейшим экспортером продовольствия, поскольку опыт показывает, что ограничить рост сельскохозяйственного производства очень сложно. К тому же этот экспорт будет идти на основе субсидирования.

Ключевые слова: Европейский союз, экономическая интеграция, совместная аграрная политика, субсидирование, общий аграрный рынок.

Stezhko N. Effect of integration processes in the development of the agricultural policy of the EU: experience for Ukraine

The paper studies the mechanism of the implementation of common agricultural policy by the EU member states. It was defined that the EU agricultural sector is given considerable financial support, especially through government intervention into the market economy by means of price regulation. In the EU countries the state regulates the prices of more than 270 kinds of agricultural products. The main goal of state price regulation in developed countries is achieving sufficient farm profitability. Research shows that during the EU spreading competitiveness has increased substantially. In some time all these will lead to the formation of a strong agricultural area, aimed at food exports and imports well protected by high import duties and rate restrictions, not taking into account numerous technical barriers. United Europe, while implementing a common agricultural policy, in any case will be the largest exporter of food, as experience shows that the growth of agricultural production is difficult to limit. In addition, this export will be spent on major subsidies.

Keywords: European Union, economic integration, common agricultural policy, subsidies, a common agricultural market.

Постановка проблеми. Розвиток економічного і політичного життя в Західній Європі доводить, що інтеграція - процес складний і поступовий. Оскільки Західна Європа першою стала на шлях регіональної інтеграції і за останні 40 років має великий досвід в цьому відношенні, цілий ряд дослідників підкреслюють, що ЄС слід розглядати, як лабораторію, в якій відпрацьовується модель майбутнього світового розвитку.

В цьому аспекті слід виділити дві складові існуючого досвіду. Перша - загальноісторична - як переконливе свідчення того, що автаркія національних господарств - пройдений етап історії, що незважаючи на всі перешкоди і кризи довіри, промислово розвинені країни з ринковою економікою впевнено йдуть по шляху всебічного розвитку своїх економічних, правових і політичних систем. Друга - прикладна: ті конкретно методи, форми і механізми інтеграції, які найбільш сприятливі для розвитку цього процесу.

Об'єктивні передумови міжнародного співробітництва в аграрній сфері знайшли реальне втілення в Західній Європі завдяки конкретно-історичним особливостям регіону. Найбільшого значення в цьому процесі слід надавати невідповідності між високим рівнем економічного розвитку основних країн і вузькими рамками їхніх внутрішніх ринків. Сформовані національні митні бар'єри дедалі більше перешкоджали міжнародному поділу праці, транснаціоналізації виробництва і капіталу. Держави Західної Європи вели пошук для

подолання цих суперечностей на шляху об'єднання своїх внутрішніх ринків, проведення спільної економічної політики. Разом з тим в Європі були деякі моменти, що дозволяли вирішити це протиріччя: високий рівень міжрегіональної торгівлі, схожість у рівнях доходів та високий ступінь індустріалізації, сприятлива ситуація для внутрішньогалузевої спеціалізації і кооперування.

Особлива увага європейців до аграрної політики викликана такими причинами. По-перше, продовольча безпека завжди є ключовим завданням будь-якої держави. Ця мета досяжна лише при самозабезпеченні аграрною продукцією і створенні запасів, які гарантують забезпечення продовольством, у тому числі і в разі неврожаїв. По-друге, сільське господарство є особливим сектором економіки, оскільки воно надто залежить від умов природного середовища, на які людина не завжди може вплинути. Іноді погодні умови викликають серйозні відхилення від середніх врожаїв і, таким чином, впливають на доходи аграріїв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення розвитку аграрного сектора в світовій економіці, лібералізації ринків сільськогосподарських товарів, міжнародних регіональних об'єднань в аграрній сфері отримало відображення в працях В.К. Берегового, О.Г. Білоруса, В.І. Власова, Я.А. Жаліла, І.М. Миценка, В.М. Русана, П.Т. Саблука, О.В. Собкевича, А.Д. Юрченка та ін. [1-6].

Виділення невирішеної проблеми. Разом з тим комплексний підхід до вивчення міжнародного співробітництва в аграрному секторі для вирішення проблем забезпечення населення продовольством є недостатньо розробленим через складність і динамічність об'єкта дослідження. Тому дане дослідження покликане хоча б частково заповнити цю прогалину.

Мета дослідження розкрити основні напрями міжнародного співробітництва в аграрній сфері через призму забезпечення продовольчої безпеки країн ЄС в контексті набуття пріоритетного досвіду Україною.

Результати дослідження. Незважаючи на те, що кожна з держав ЄС, маючи свою розроблену національну аграрну і продовольчу політику, з урахуванням загальних завдань погодилася прийняти єдину аграрну політику (ЄАП), яка задовольняла б вимогам всіх держав, що входять в ЄС, поєднувала б у собі підтримку ринків для забезпечення продовольчої безпеки, захисту від дешевого заокеанського імпорту для забезпечення власного стабільного виробництва і підтримку продовольчого експорту. Як свідчить історичний досвід цими країнами в перші повенні роки ХХ ст. було прийнято рішення по збільшенню випуску продуктів харчування, що також сприяло поліпшенню платіжного балансу. З цією метою фермерам був гарантований певний рівень доходу, введені нові заходи, спрямовані на підтримку цін, посилені вже діючі заходи. Особливої уваги було надано залученню інвестицій у сільськогосподарське виробництво та впровадженню більш досконалих методів господарювання виділені кредити і субсидії. Завдяки цим заходам ці країни за короткий час подолали найжорстокішу продовольчу кризу. Проблема продовольчої безпеки була не лише теоретичною, а цілком реальною для мільйонів європейців. Проте вирішити її об'єднавши аграрні ринки було досить складною, тому що кожна країна проводила власну політику, мала, свої інтереси в агропродовольчій сфері. Але на початку 50-х років, коли сільськогосподарське виробництво задовольняло попит на продовольство, пріоритети аграрної політики почали змінюватися. Так як продовольчу проблему було вирішено, то перевагу надавали розвитку окремих галузей сільськогосподарського виробництва та підвищенню їх ефективності. А вже близько третини населення Західної Європи було зайнято в сільському господарстві. Щоб підтримати селянські господарства, які в Європі в основному були сімейними, і запобігти виїзду сільського населення в міста, почала проводитися узгоджена аграрна політика. Така комунітарна аграрна політика Європи базувалася на наступних принципах.

Перший принцип полягав у формуванні спільного ринку. В рамках створення такого ринку для аграрних виробників існуючі правила були замінені на єдину європейську систему регулювання попиту і пропозиції. Це допомогло запобігти ціновим змінам і забезпечити стабільний дохід селянам, а для 98% аграрних продуктів були встановлені фіксовані закупівельні ціни.

Другим принципом стала перевага товарів, вироблених усередині Співтовариства, а не аграрного імпорту. Передумовою для розробки та проведення в рамках ЄС єдиної аграрної політики виникла необхідність обмежити західноєвропейські країни від заокеанських виробників сільськогосподарської продукції. Це стало додатковою гарантією економічної стабільності для європейських фермерських господарств. На практиці реалізація цього принципу перетворилася у введення мит на імпорт з тих країн, де сільгосппродукція могла вироблятися з меншими витратами, ніж у країнах Спільного ринку, а також у субсидування експорту. Справа в тому, що закупівельні ціни в країнах ЄС виявилися вищими за середньосвітові, і продукція європейських фермерів виявилася на світовому ринку занадто дорогою.

Фінансова солідарність стала третім принципом єдиної аграрної політики. Згідно з цим принципом усі витрати на фінансове забезпечення комунітарної аграрної політики мали покриватися всіма країнами - членами Спільного ринку в рівній мірі.

Таким чином, для виконання гарантій, даних фермерам, уряди західноєвропейських країн стали застосовувати підтримку цін, яка здійснювалася різними способами - в основному шляхом великих державних інтервенцій на ринках сільськогосподарської продукції. Однак такі дії призвели до того, що фермери втратили стимули забезпечувати обсяг виробництва у відповідності до ринкового попиту. Навпаки, вони були зацікавлені в подальшому збільшенні обсягу виробництва. Державне втручання в цій сфері продовжувало зростати разом з вартісною підтримкою, тому аграрна політика набувала протекціоністського характеру. Більш того, великі диспропорції зберігалися і в самому сільському господарстві - між великими і дрібними фермерами та між розвиненими і менш розвиненими для сільського господарства регіонами. Вигоди, які отримували від підтримки цін дрібні ферми з низькою товарністю, були незначними. Для вирішення цих проблем пропонувалося проведення спеціальної «структурної політики», але до 60-х років її не було втілено в життя.

Незважаючи на той факт, що кожна країна розвиває аграрний сектор економіки, але при розробці спільної політики завжди виникали певні труднощі і проблемами. Справа в тому, що аграрна політика в Європі з самого початку інтеграційних процесів займала особливе місце: вона належить до пріоритетних основ Європейського співтовариства. Тому головним напрямком, було надання аграрному сектору стратегічного значення, більш детальне вивчення природних, економічних, соціальних факторів сільського господарства для стабілізації споживчого ринку. З цією метою Рада Міністрів ЄС прийняла рішення щодо основних методів організації спільного ринку зерна. Було запропоновано встановити цільові ціни на основі яких визначалися інтервенційні ціни, за якими продукція закуповується державою на внутрішньому ринку (через різні національні управління, які діють згідно з відповідним законодавством ЄС), так і граничних цін, які застосовуються по відношенню до імпорту з країн, що не входять в ЄС. Пріоритет Співтовариства забезпечувався за рахунок того, що гранична ціна була встановлена вище інтервенційної, яка практично є мінімальною ціною імпорту. За допомогою мита на імпорт ціни на імпортовані товари підтримувалися на рівні не нижче граничних цін. При необхідності зниження ціни на експортовані товари до рівня цін на ринках експорту, могли надаватися експортні субсидії. За допомогою цих субсидій («фонди регулювання»), ціни на експорт встановлюються на рівні цін ринків експорту. Податки та субсидії могли також застосовуватися до сільськогосподарської продукції, яка знаходилася на стадії переробки.

У випадку з зерновими, інтервенційні та граничні ціни впродовж певної частини року щомісяця збільшувалися для того, щоб надавати товаровиробнику і торговим фірмам стимул зберігати продукцію замість того, щоб продавати її за інтервенційними цінами на початку сезону продажів.

Зазначені гіпотетичні зміни цін протягом господарського року, передбачають, що ціна внутрішнього ринку спочатку буде вищою граничної ціни, а потім відбудеться її зниження до рівня, з якого починається державне втручання (гарантовані закупівлі) для підтримки ціни. Коливання цін на імпортовану продукцію повністю компенсуються відповідною зміною ставок податку на імпорт (при необхідності такі зміни можуть проводитись щоденно). Поки ціна внутрішнього ринку нижче граничної, імпорт даної продукції малоймовірний, крім імпорту тих її різновидів, які мають переваги в якості (наприклад, твердої канадської пшениці, яка використовується для виробництва хліба).

У наступні кілька років подібні ж механізми були встановлені і для інших продуктів. Зокрема, для олійних, оливкової олії, твердих сортів пшениці був визначений інший режим підтримки цін виробників - через прямі платежі фермерам. Це було зроблено для підтримки внутрішніх роздрібних цін на відносно низькому рівні. Так формулюючи цілі ЄАП, в тому числі досягнення балансу інтересів між виробниками і споживачами, передбачалася також організація спільних ринків.

Крім механізмів регулювання спільних ринків Радою міністрів було затверджено створення Європейського сільськогосподарського орієнтаційного та гарантійного фонду (FEOGA) і розроблено порядок фінансування. Орієнтаційна частина цього фонду була спрямована на фінансування структурних заходів ЄАП, гарантійна - підтримку цін і експортні субсидії.

Таким чином, до кінця 60-х років XX століття для більшості видів продукції ЄС запровадив систему протекціонізму та підтримки цін, яка надійно ізолювала внутрішній ринок, а витрати на ці заходи в основному були покладені на споживачів, так як вони купували продукцію за цінами вище світових. Необхідно відзначити, на період створення ЄАП валютні ринки були відносно стабільні, що давало змогу здійснювати цінову підтримку. Але наприкінці 1960-х - початку 1970-х рр. ситуація різко змінилася. Франція девальвувала франк на 11%, а Німеччина ревальвувала марку на 9%, це вплинуло на умови обміну агропродовольчою продукцією серед країн ЄС. Як відомо, девальвація валюти здешевлює експорт і здорожує імпорт, створюючи тим самим додатковий захист національним виробникам, ревальвація діє навпаки. Тому Франції було запропоновано ввести імпорتنі субсидії на ввезення агропродовольчих товарів з ЄС та експортний тариф на свій експорт. Так, виникла ідея грошових компенсаційних платежів (ГКП), які на довгий час стали найважливішим інструментом ЄАП і поширених на всі країни Співтовариства.

Зміни курсів валют в цих двох країнах не були випадковими епізодами, якими можна було б знехтувати: загальна економічна ситуація в світі погіршувалася, частково стимульована нафтовою кризою 1974 року. Це призвело до зростання інфляції, що перевищувала 10% на рік та різкого падіння виробництва. У цей період набув поширення феномен стагнації (стагнація одночасно з інфляцією). Курси національних валют стали вкрай нестабільними, поставивши під загрозу механізм спільних цін в ЄАП. До цього ціни підтримки, розроблені в рамках ЄАП, перераховувалися в національні валюти по твердих курсах. З початку 1970-х років для вирішення проблеми зміни валютних курсів була введена складна система агропрошей, що включає систему спеціальних «зелених курсів», за якими ціни підтримки стали перераховуватися в національні валюти.

Незважаючи на тривалість і болочість процесу, досягнення компромісних рішень за єдиними цінами та механізмом спільного фінансування були великим прогресом у створенні ЄАП.

Реалізація ЄАП була ефективнішою, оскільки в 60-х роках виробництво в країнах-учасницях зростало динамічніше і до кінця десятиліття практично за всіма видами продуктів утворилися надлишки (особливо по цукру і тваринних жирах). Витрати ЄАП на підтримку цін стали стрімко підвищуватися, досягаючи в середньому 95% загальних витрат ЄС (табл. 1.).

Таблиця 1.

Зростання витрат FEOGA в 1962-1969рр., млн. ЕКЮ. [7]

Роки	Сільськогосподарські витрати		Всі витрати ЄС	Сільськогосподарські витрати, у% усіх видатків
	гарантовані	орієнтовані		
1962-1963	24	7	31	100
1963-1964	42	34	57	98,2
1964-1965	136	45	181	100
1965-1966	200	67	267	100
1966-1967	308	103	412	99,7
1967-1968	1094	237	1505	88,4
1968-1969	1677	237	2031	94,2

Зрозуміло, що така політика не дозволяла розвиватися іншим сферам в ЄС, наслідком мали бути зміни всієї економічної структури в Співтоваристві, тому і не могла реалізовуватися в існуючому вигляді. Основною причиною високих витрат на ЄАП були, безумовно, завищені ціни підтримки. Так, до кінця 1960-х років загальна ціна ЄС на пшеницю перевищувала середньосвітовий рівень майже у 2 рази, на білий цукор і сухе молоко - в 3,6 рази, на тваринні жири - в 5 разів, на рис, кукурудзу, м'ясо, рослинну олію - в 1,4-1,8 рази [7].

Слід відзначити, що із застосуванням технологічних нововведень відбулося зростання продуктивності в усіх сферах сільського господарства, також діючі механізми гарантованої закупівлі призвели до значного перевиробництва. Як наслідок фермери перестали порівнювати обсяги виробництва з ринковим попитом. На кошти ЄС, що виділялися на аграрну політику, централізовано здійснювалась закупівля у великих обсягах картоплі, яблук, молока і вина. Для збереження високих цін вся ця величезна кількість продовольства просто знищувалася. Тому аграрну політику було вирішено реформувати встановлюючи квоти на виробництво молока, а також встановлені гарантовані обсяги закупівель у фермерів. Фермерам, за добровільне зменшення поголів'я худоби або скорочення посівних площ, виплачувалися відповідні компенсації.

Просте зниження цінової підтримки могло призвести до зворотного результату - фермери у відповідь на це могли збільшити обсяг пропозиції для збереження доходів на попередньому рівні. Тому постало питання про необхідність обмеження пропозиції шляхом контролю над основними факторами виробництва - землею і працею. У 1972 р. С. Мансхольт - член Комісії ЄС, що відповідає за ЄАП, запропонував план "Сільське господарство-80" (План Мансхольта) [8]. У цій програмі були розроблені нові підходи до цінової політики, надаючи цінам роль регулятора виробництва. Структурна політика, яка до цього часу на рівні Співтовариства не розроблялася, була спрямована на створення сучасних виробничих одиниць шляхом надання вибіркової субсидії. Для отримання цих субсидій ферма повинна була мати 80-120 га орних земель під орні культури або 40-60 корів, а також настільки ж високі значення по ряду інших виробничих показників.

Протягом 1970-х рр. планувалося надати допомогу близько 5 млн. осіб для полегшення їх виходу з сільського господарства в рамках програм раннього виходу на пенсію або шляхом їх перекваліфікації. Вивільнені таким чином земельні площі планувалося використовувати для укрупнення ферм. Оскільки створення сучасних виробничих одиниць призвело б до прискореного зростання виробництва, сільськогосподарські угіддя в країнах Співтовариства повинні були за період 1970-1980-х рр. скоротитися, принаймні, на 5 млн. га (у 1968 р. вони становили близько 70 млн. га).

Поголів'я молочної худоби в країнах ЄС мало скоротитися до 1976 року приблизно на 3 млн. голів за рахунок забою і за рахунок заохочення переходу господарств на вирощування худоби м'ясного напрямку. Такі дії спричинили різкі протести серед фермерів країн Співтовариства. Особливий критиці піддавалися пропозиції про скорочення площ сільськогосподарських угідь та кількості зайнятих. Найбільш негативно цей план було сприйнято Францією, оскільки його обговорення співпало із зростанням занепокоєння про перспективи розвитку фермерства.

На початковому етапі єдина аграрна політика переслідувала ціль підвищення продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві, стабілізації ринків збуту, безперебійного постачання продовольства, встановлення на нього фіксованих цін. Для досягнення цих цілей і захисту сільського господарства від конкурентів були встановлені певні тарифи.

Подальша єдина аграрна політика формувалася з урахуванням двох факторів - внутрішньої та зовнішньої складових держав ЄС. Стосовно внутрішніх факторів необхідно було, щоб значна частина бюджету витрачалася на підтримку низького рівня цін на сільгосппродукцію і продовольство (у вигляді субсидій фермерам). Споживачі за рахунок високих податків компенсували ці витрати. Зовнішній вектор політики передбачав, що обрана цінова політика і протекціонізм створювали такі умови, при яких надлишок виробництва продовольства скорочував би імпорт і сприяв експорту субсидованих товарів.

Проте введення нових правил лише підвищило зарегульованість аграрної економіки Євросоюзу. Як результат в ЄС був створений своєрідний механізм регулювання для цілого сектора економіки. Третя частина доходів фермерських господарств стала надходити не від продажу продукції, а з бюджету ЄС. Попит і пропозиція, ринкова рівновага, ніяк не могли вплинути на ціни, на сільгосппродукцію.

Поглиблюючи інтеграційні процеси до співтовариства приєдналися Великобританія, Данія та Ірландія (Норвегія відмовилася від вступу в останній момент). Для першої з цих країн аграрна сфера Союзу не представляла великого інтересу, більше того, приєднання передбачало зростання продовольчих цін в Британії. Для Данії та Ірландії, що характеризуються високою питомою вагою аграрного сектора в економіці, ЄАП могла надати певні переваги.

Таке інтеграційне розширення ЄС передбачало поступову схему входження нових країн: п'ятирічний режим переходу до митних зборів ЄС, шестирічний період для гармонізації внутрішніх цін. У перехідний період цінова різниця компенсувалася вступними компенсаційними платежами. Наприклад, при вступі до ЄС Греції на неї поширювалися ці правила, а для Іспанії та Португалії був передбачений десятирічний перехідний період. Австрія, Швеція і Фінляндія повинні були привести свої внутрішні ціни у відповідність з ЄС одразу (для Австрії і Фінляндії, де сільськогосподарські ціни підтримувалися на ще більш високому рівні, ніж в ЄС, це означало різке падіння фермерських цін). При цьому їм було дозволено продовжувати здійснювати деякі національні програми підтримки по тих продуктах, за якими падіння цін перевищувало 10%.

Розширення ЄС призвело до певного зростання націоналізму всередині країн-членів Співтовариства. На ЄАП це позначилося двоюко: країни, вкрай зацікавлені в ЄАП (передусім Франція, Ірландія, Нідерланди та Данія), прагнули до збільшення цін підтримки, щоб ще більше збільшити вигоди від спільного ринку. Інші країни, в першу чергу Великобританія і Німеччина, прагнули до зменшення тягара витрат на ЄАП та в силу цього відстоювали ідею її реформування. Таким чином до середини 1970-х рр. стали зрозумілі основні проблеми реалізації ЄАП, а саме: нездатність цін підтримки відображати реальну ринкову ситуацію; нездатність структурної політики підвищити продуктивність і скоротити регіональну нерівність у розвитку; триваюча загроза єдиного ринку з боку механізму грошово-кредитної політики; зростання бюджету ЄАП. Така ситуація вимагала продовження реформування ЄАП. Суттєвий вплив на такі реформи здійснило розширення ЄС. У 1980-і рр. вступили такі великі аграрні виробники, як Греція, Іспанія та Португалія. Перевиробництво в ЄС швидко наростало, а разом з ним зростали і витрати, хоча їх частка в бюджеті неухильно знижувалася (табл.2.). ЄАП демонструвала свою неефективність. У 1984 р. вводяться виробничі квоти на молоко. Пізніше, в 1988 році, коли в ЄС виникла бюджетна криза, були введені так звані стабілізатори. Механізм їх дії був різним для різних продуктів, але суть полягала в тому, що як тільки виробництво певного продукту перевищувало зазначену межу (максимально гарантовану кількість), ціни підтримки автоматично знижувалися.

Таблиця 2.

Зростання витрат FEOGA в 1973-1997 рр. [9]

Витрати	EC-9		EC-10	EC-12		EC-15
		1980	1985	1986	1992	1997
FEOGA всього, млрд. ЕКЮ	4,7	16,5	28,8	35,8	60,3	87,7
% від всього бюджету ЄС	77	68	68	62	52	46

На додаток до введення стабілізаторів було вжито заходи у галузі структурної політики, зокрема розроблені схеми добровільного виведення землі з виробництва з компенсаціями втрат фермерам. Ті фермери, які виводили з виробництва 20% і більше своїх земель на термін не менше п'яти років отримували компенсацію. Також були посилені вимоги до дотримання екологічних параметрів виробництва. Що стосується доходів Співтовариства, то були також зроблені кроки по збільшенню національних внесків [10].

Не дивлячись на те, що ці заходи були ефективними, проте в цілому спроби реформувати ЄАП в цей період були мало ефективними, оскільки не вирішували основну проблему - завищених цін підтримки, які міністри сільського господарства країн-учасниць не погоджувалися істотно знижувати. Ціни в ЄС як і раніше в кілька разів перевищували світові, так наприклад, у 1991 р. вони були вище світового рівня: у 2,6 раза - на молоко, більш ніж в 2 рази - на зернові, баранину, в 1,2-1,9 рази - на яловичину, свинину, м'ясо птиці, цукор. Доходи середнього фермерського господарства майже в усіх країнах ЄС на початку 1990-х рр. перевищували середні доходи всіх інших домогосподарств, наприклад, в Нідерландах - майже в 2,5 рази, у Фінляндії - більш ніж у 1,5 рази [9].

Високий рівень витрат на сільське господарство став для бюджету Співтовариства найважливішою проблемою. Експортні субсидії становили більшу частину витрат на зернові та цукор і близько половини витрат на молочні продукти і яловичину. Рівень витрат залежав не тільки від обсягу продукції, що йде на експорт, але також і від рівня світових цін, який ЄС в більшості випадків міг контролювати тільки частково.

Отже, реформа ЄАП була неминуча. Виходячи з цього член Комісії ЄС Мак-Шері запропонував програму реформи ЄАП, яка в 1992 р. була затверджена Радою міністрів. Ця програма отримала назву План Мак-Шеррі, яка передбачала реалізацію наступних заходів [8]:

ціни в землеробстві та у виробництві яловичини протягом трьох років повинні бути наближені до світового рівня (наприклад, знижені на зернові на 29%, на яловичину - на 15%);

фермери отримують компенсаційні платежі за зниження цін;

в землеробстві компенсаційні платежі повинні бути прив'язані до умови виведення землі з виробництва, у виробництві яловичини компенсаційні платежі кореспондують з коефіцієнтом максимального навантаження худоби на гектар (максимальна кількість голів худоби на гектар);

супроводжуючі заходи - схеми агроекологічного розвитку ферм, заліснення території, раннього виходу на пенсію.

Наступним кроком у розвитку ЄАП стало опубліковане в 1997 р. Комісією ЄС комюніке "Порядок денний - 2000: Сільське господарство". Цей документ розглядав основні цілі ЄАП в кінці століття і подальше реформування аграрної політики ЄС. Як наслідок в сільськогосподарському секторі Європи значно скоротилася зайнятість, що призвело до зниження частки ВВП країн ЄС. Згідно зі статистичними даними, європейські фермери виробляють майже 2% валового внутрішнього продукту країн ЄС, а частка їх зайнятості ледве перевищує 5%.

Продовжуючи лібералізації аграрного ринку Єврокомісія в 2000 році внесла пропозицію, спрямовану на скорочення закупівельних цін на основні види сільгосппродукції - яловичину (на 30%), зерно (на 20%), молоко та молочні продукти (на 15%) [11]. Дана політика переслідувала мету - привести ціни у відповідність зі світовими цінами на продовольство.

Однак країни ЄС, які є основними одержувачами аграрних субсидій, а це головним чином південні країни - Іспанія, Греція та Франція, - не були згодні з подібною стратегією. Тиск з боку їх урядів і відповідний «натиск» їх фермерів змусили Європейську комісію піти на поступки. Було запропоновано скоротити закупівельні ціни на яловичину не на 30, а на 25%. Зі своєю ініціативою виступила Німеччина, запропонувавши зниження закупівельних цін на зерно на 10%, на яловичину - на 20% і збереження цін на молоко. Німеччина, як найбільший донор європейського бюджету, запропонувала перевести частину аграрних витрат на національний рівень, здійснюючи «співфінансування» з національних бюджетів, що повинно знизити обсяг коштів, які країни-донори (і в першу чергу Німеччина) сплачують до європейського бюджету. Це дозволить збалансувати загальний рівень витрат аграрної галузі ЄС на рівні 40,5 млрд. євро. Адже, в східноєвропейських країнах сільське господарство займає значне місце в економіці (наприклад, у Польщі 27% населення зайнято в аграрному секторі). У разі збереження аграрної політики ЄС в колишньому вигляді довелося б збільшити витрати на неї як мінімум на 30%. Німеччину, яка відстоює інтереси більш багаті півночі Євросоюзу, це не влаштувало [11].

Ще одним позитивним моментом здійснюваних реформ є ринок продовольчих товарів. Передбачалося, що зниження цін на аграрні продукти призведе до серйозного здешевлення продовольства для європейських споживачів. Цей же фактор позначиться і на макроекономічних показниках (наприклад, інфляції), виконання яких так важливо для підтримки євро.

Для країн ЄС, в яких зайнятість в аграрному секторі залишається відносно високою (8 - 15% всіх зайнятих), не бажають втрачати надані переваги. Франція, виступила з твердою критикою на адресу такої «комунітарної аграрної політики».

Для досягнення поставлених цілей і вироблення єдиної аграрної політики Євросоюз із запровадженням нової програми прагне змінити фінансові правила по субсидуванню європейських фермерів, які будуть отримувати набагато менше коштів від Євросоюзу на свою підтримку. Крім аграрної політики держави ЄС істотного значення надають формуванню торгової політики сільськогосподарською продукцією. Політика торгівлі продовольством і сільськогосподарською сировиною мала ряд істотних змін. Викликаний цим приріст сільськогосподарської продукції спрямувався на ринки експорту при незначному зростанні імпорту з третіх країн. Прийняття в ЄС Іспанії та Португалії змінило тактику в торгівлі. До початку 1990-х років став зростати обсяг торгівлі між самими країнами ЄС, що відповідно вплинуло на динаміку торгівлі з третіми країнами. Таким чином, за деякими видами продовольчих товарів обсяг імпортованих угод став суттєво знижуватися. І тим не менш ряд держав ЄС продовжували надавати важливого значення розвитку національного сільського господарства, де в результаті розширеного високоефективного виробництва відбулося зростання основних видів продовольства. Так, зокрема, Нідерланди лідирували по виробництву овочів, м'яса птиці та свинини. Ірландія домоглася істотних результатів у виробництві яловичини і молока, собівартість яких у країні значно нижче завдяки природним перевагам у виробництві. Данія досягла максимальних показників по виробництву птиці та свинини. Франція домоглася найкращих показників у виробництві зернових і особливо насіння олійних культур, а також у виробництві м'яса птиці. Для французьких фермерів характерна спеціалізація на виробництві яловичини і молочних продуктів, яке стримувалося несприятливою ринковою кон'юнктурою і неефективністю виробництва і збутових структур.

Більш повільне зростання виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства відзначалося в Німеччині та Люксембурзі, що обумовлено високим рівнем витрат і збитків від невідповідності цін. Завдяки компенсаційним заходам і субсидіям, Німеччині вдалося збільшити експорт своєї сільськогосподарської продукції. Найменше переваг від участі в ЄС отримала Італія. Незважаючи на сприятливі кліматичні умови, особливо у виробництві фруктів і овочів, розвиток агропродовольчого сектору стримувався через низький рівень виробничих і збутових структур, а іноді через низькі показники якості продукції.

Греція як учасник ЄС із зусиллями стримує свої позиції по традиційних статтях експорту, особливо вина. Крім того, ряд країн, зокрема Данія і Нідерланди, закріпили свої позиції на грецькому ринку, монополізувавши експорт свинини та молочної продукції.

Незважаючи на те, що Європейський Союз, переживши півстоліття свого непростого і динамічного розвитку, після чотирьох розширень підійшов до прийому нових членів. Так у 2004 році приєдналися нові країни: Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Словенія, Естонія, Литва, Латвія, Мальта і Кіпр, в 2007 р. приєдналися Румунія та Болгарія, а у 2013 р. Хорватія, таким чином нині ЄС нараховує 28 країн. Підсумовуючи свою 50-ти річну історію ЄС в черговий раз демонструє привабливість європейської моделі.

Останні розширення ЄС проходять абсолютно в інших умовах, ніж раніше. Серед них можна відзначити, принаймні, три основних. По-перше, якщо раніше процеси поглиблення інтеграції і її географічне розширення чергувалися, то тепер Євросоюз змушений рухатися в обох напрямках одночасно. Тому часто його називають «подвійним розширенням». По-друге, розширення є масованим. До нього увійшло не одна, дві або три, як раніше, держави, а велика і різноманітна група країн, в основному з перехідною економікою. По-третє, ця фаза інтеграційного розвитку відбувається в умовах великої глобальної невизначеності.

Висновки і пропозиції. В останні роки в ЄС здійснюється багато зусиль направлених на реформи аграрної політики Союзу з метою підвищення її ефективності при одночасному скороченні частки коштів, що виділяються із загального бюджету на потреби сільського господарства.

Крім цього, у зв'язку з прийняттям нових країн, ЄС реалізовує програму підтримки та стимулювання сільськогосподарського виробництва в нових країнах, розраховану на тривалий період часу і спрямовану на підвищення рівня розвитку аграрного сектору цих країн до більш високих стандартів ЄС. Для підвищення ефективності сільського господарства центрально-європейські виробники отримували допомогу від ЄС в рамках програми SAPARD. Бюджет цієї програми становив 520 млн. євро на рік. Наприклад, Польща щорічно отримувала із фондів цієї програми по 150,6 млн. євро, Румунія - 150 млн., Болгарія - 52 млн., Угорщина - 38 млн., Литва - 29 млн., Чехія - 22 млн., Латвія - 21 млн., Словаччина - 18 млн., Словенія - 6 млн. євро [12]. Крім того, враховуючи надто урбанізовані деякі території ЄС, передбачається перенесення частини сільськогосподарського виробництва на територію нових країн-членів.

Розширення ЄС на схід - це не тільки політично знакова подія, але й реальний факт створення потужного і зростаючого єдиного ринку, що підсилює економічні позиції Європи в світогосподарській конкурентній боротьбі. Для Європейського Союзу просування на схід - перш за все стратегічне завдання, так як вступ цих країн кардинальним чином змінює розстановку сил на континенті як в економічній, так і в політичній, в тому числі, і в аграрній сфері.

Враховуючи євроінтеграційні пріоритети України слід відзначити, що завдяки підписанню Угоди про зону вільної торгівлі (ЗВТ) з Європейським Союзом для українських сільгосптоваровиробників нарешті відкриється цей найбагатший продовольчий ринок. Європейські ринки особливо цікаві для українського АПК, оскільки там багато платоспроможних покупців. Проте сільгосппродукції важко вийти на цей ринок через велику кількість мит та обмежень. Але після підписання Угоди про ЗВТ з ЄС для України скасується значна кількість мит протягом 5-10 років. Також будуть затверджені взаємні стандарти якості продукції між європейськими та українськими контролюючими органами.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Белорус О.Г. Экономическая система глобализма. – К., 2003. – 390 с.
2. Береговий В.К. Проблеми продовольчої безпеки України // Економіка АПК. – 2011. - №5. – С. 71-78
3. Власов В.І. Тенденції та проблеми глобальних процесів у світовій продовольчій сфері // Економіка України. – 2006. - №3 (532). – С. 75-80
4. Жаліло Я.А., Собкевич О.В., Ресан В.М., Юрченко А.Д. Світова продовольча криза та виклики для України // Економіка АПК, 2011. - №8. – С. 135-144
5. Миценко І.М. Продовольча безпека України: оцінка стану та світовий досвід вирішення проблеми. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2001. – 204 с.
6. Саблук П.Т. Экономические основы продовольственной безопасности стран мира // Економіка АПК. – 2008. №8. – С. 21-25
7. The Common Agricultural Policy I Ed. by C. Ritson, D.R. Harvey. P. 32.
8. Трейси М. Сельское хозяйство и продовольствие в экономике развитых стран: Введение в теорию, практику и политику. / Пер. с англ. СПб.: Экономическая школа, 1995. - С. 282-285
9. Tracy M. Agricultural Policy in the European Union and Other Market Economies: 2ed. Brussels: EU, 1997. P.11
10. Tracy M. Agricultural Policy in the European Union and Other Market Economies: 2ed. Brussels: EU, 1997.-P.11
11. Monitoring and Outlook of the Confederation of the Food and Drink Industries of the EC. Brussels. 2000.
12. Офіційний сайт ФАО - [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://www.fao.org/statistics/en/>